

ELŽBIETA B A G I ņ S K A

Balstogės universitetas

BOGUSLAVO RADVILOS ĮVAIZDIS PAGAL JO PRIVATŲ DIENORAŠTĮ – POMĖGIAI, PRAMOGOS, SVEIKATA*

ANOTACIJA Straipsnyje žvelgiama į kunigaikščio Boguslavo Radvilos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arklidininko ir Prūsijos kunigaikštystės generalinio gubernatoriaus, asmenybę per jo paties darytus įrašus privačiame dienoraštyje (1661–1666). Aptariama dienoraščio informacija apie B. Radvilos privatų gyvenimą. Aptariant B. Radvilos įvaizdį, atsiskleidžiantį įrašuose privačiame dienoraštyje, analizuojama informacija apie jo pomėgius, laisvalaikio leidimo būdus, pramogas, taip pat informacija apie jo sveikatos būklę ir charakterį. Patikslinami kai kurie istoriografijoje įsitvirtinę teiginiai apie B. Radvilos privatų gyvenimą. Parodomas B. Radvilos privataus dienoraščio, kaip istorinio šaltinio, unikalumas ir svarba tiriant kunigaikščio asmenybę bei jo kasdienę veiklą.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: XVII amžius, Prūsijos kunigaikštystė, Boguslavas Radvila, didikai, privatus gyvenimas, kasdienybė, dienoraščiai.

ANNOTATION. The article offers a glance at the personality of Duke Boguslavas Radvila, the Master of the Stables of the Grand Duchy of Lithuania and the Governor of the Duchy of Prussia, through the entries in his personal diary (1661–1666). The diary contains information on B. Radvila's private life which is discussed in the article. When speaking about B. Radvila's image, which becomes obvious from the diary entries, his hobbies, spare-time activities, and entertainment preferences as well as information related to his health and character are analysed. Some of the

* Šiame straipsnyje skelbiama Boguslavo Radvilos įvaizdžio, atsiskleidžiančio jo privačiame dienoraštyje, tyrimo dalis. B. Radvilos įvaizdis, atsiskleidžiantis jo įrašuose dienoraštyje apie artimuosius, tarnus bei klientus, aptartas straipsnyje, kuris bus publikuojamas „Lietuvos istorijos metraščio“ 2020 m. 1 numeryje.

statements pertaining to B. Radvila's personal life that can be detected in historiography are specified as well as the uniqueness and importance of B. Radvila's private diary as an historical source in the analysis of his personality and every-day life is revealed.

KEYWORDS: 17th century, the Duchy of Prussia, Boguslavas Radvila, noblemen, private life, every-day life, diaries.

Radvilos – viena svarbiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) didikų giminių – paliko ryškų pėdsaką ne tik Abiejų Tautų Respublikos politinėje bei ūkio istorijoje, bet pasižymėjo ir kaip dienoraščių bei atsiminimų autoriai. Dalis Radvilų dienoraščių bei atsiminimų jau publikuota, kitų neskelbti rankraščiai prieinami tik archyvuose. Dar apie kitus težinome, kad tokie buvo, bet arba pradingo, arba sunyko¹. Iš publikuotų pirmiausia reikia paminėti LDK kanclerio Albrechto Stanislovo Radvilos dienoraštį, Boguslavo Radvilos „Autobiografiją“, Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio piligriminės kelionės aprašymą, Jeronimo Florijono Radvilos dienoraštį². Vis dar nepublikuotas didžiulis Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės dienoraštis, apimantis 1719–1761 m. Paskelbti tik jo fragmentai³.

Boguslavas Radvila (1620–1669) taip pat parašė kelis memuaristinio (egodokumentinio) pobūdžio kūrinius. B. Radvila buvo paskutinysis Biržų šakos kunigaikščių Radvilų vyriškosios giminės atstovas. Jo tėvas Jonušas I Radvila (1579–1620) buvo LDK didysis taurininkas, vėliau – Vilniaus kaštelionas. Motina – Elžbieta Sofija iš Hohencolernų (*Elisabeth Sophie von Brandenburg, Elżbieta Zofia z Hohenzollernów*, 1589–1629). B. Radvila paveldėjo didžiules žemės valdas, tarp kurių buvo ir pati didžiausia LDK privati valda – Slucko kunigaikštystė. B. Radvila taip ir netapo Respublikos senatoriumi, buvo LDK arklidininkas (1646–1669 m.), nuo 1657 m. spalio 14 d. dar ir Prūsijos kunigaikš-

¹ M. Nagielski, *Diariusze radziwiłłowskie w zbiorach działu VI Archiwum Radziwiłłowskiego w AGAD, Miscellanea Historico-Archivistica*, t. XIII, 2001, s. 35–50.

² A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. I–III, oprac. A. Przyboś i R. Żelewski, Warszawa, 1980; B. Radziwiłł, *Autobiografia*, oprac. T. Wasilewski, Warszawa, 1979; *Mikolaja Krzysztofa Radziwilla peregrynacja do Ziemi Świętej (1582–1584)*, wyd. J. Czubek, Kraków, 1925; lietuviška publikacija – M. K. Radvila (Našlaitėlis), *Kelionė į Jeruzalę*, iš lot. k. vertė O. Matusėvičiūtė, spec. red. E. Ulčimaitė, įvadas – J. Kiaupienė, Vilnius, 1990; *Hieronima Florianą Radziwilla diariusze i pisma różne*, oprac. M. Brzezina, Warszawa, 1998.

³ *Podróże litewskiego magnata do Gdańska, Człuchowa, a nawet i dalej... Fragmenty „Diariusza“ Michala Kazimierza Radziwilla „Rybenki“ z lat 1721, 1737 i 1752*, oprac. J. Dygdala, Warszawa, 2013; kai kurie dienoraščio fragmentai buvo išversti į baltarusių kalbą ir publikuoti Baltarusijoje: Дзярынюш князя Міхала Казімера Радзівіла, ваяводы віленскага, гетмана вялікага В. К. Літ. [пераклад і публікацыя В. Арэшкі], *Спадчына*, 1994, № 4, c. 18–47; 1994, № 5, c. 37–57; 1995, № 1, c. 52–65; 1995, № 2, c. 47–76; 1995, № 4, c. 35–60; 1995, № 5, c. 135–161; 1995, № 6, c. 170–199; 1996, № 1, c. 195–223; 1996, № 2, c. 205–233; 1996, № 4, c. 219–250.

tystės generalinis gubernatorius⁴. Prūsijos kunigaikštystė nuo 1657 m. pabaigos nebebuvo susaistyta lenine priklausomybe Lenkijos karalystei. Biržų šakos Radvilos nuo XVI a. antrosios pusės išpažino evangelikų reformatų (kalvinistų) tikėjimą. Po savo pusbrolio, LDK didžiojo etmono ir Vilniaus vaivados Jonušo II Radvilos mirties (1655 m. gruodžio 31 d.) B. Radvila tapo faktiniu Lietuvos kalvinistų lyderiu. B. Radvilos spalvinga asmenybė nuo seno traukė tyrinėtojų dėmesį⁵. Dažniausiai buvo tiriama B. Radvilos politinė, karinė, diplomatinė ar ūkinė veikla, jo parama Respublikos protestantams. Pastaruoju metu tyrinėtojus vis labiau domina ir įvairūs B. Radvilos asmenybės aspektai, pvz., jo sveikatos būklės istorija⁶, santykiai su artimaisiais⁷, „dinastinė“ politika⁸, taip pat jo ir jo aplinkos bandymai formuoti palankų paskutiniojo Biržų kunigaikščio įvaizdį⁹.

⁴ Apie tai žr. A. K a m i e ņ s k i, Nominacija Bogusława Radziwiłła na urząd namiestnika Prus Książęcych w 1657 roku, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1998, nr. 1, s. 119–130; S. A u g u s i e w i c z, W służbie dwóch władców – rzecz o Bogusławie Radziwiłł, *Między Barokiem a Oświeceniem. Sarmacki konterfekt*, praca zbiorowa, red. S. Achremczyk, Olsztyn, 2002 [druk: 2004], s. 111–120; J. W i j a c z k a, Vaterland oder Familie? Das Dilemma des Fürsten Bogusław Radziwiłł (1620–1669), *Biuletyn Polskiej Misji Historycznej*, nr. 8, 2013, s. 75–98; lenkiška šio straipsnio versija – tas pats, Ojczyzna czy rodzina? Dylemat księcia Bogusława Radziwiłła (1620–1669), *Czasy Nowożytnie*, t. 28, 2015, s. 61–72.

⁵ B. K a l i c k i, *Bogusław Radziwiłł koniunzy litewski. Szkic historyczny*, Kraków, 1878. Naujas leidimas: tas pats, *Bogusław Radziwiłł 1620–1669*, Oświęcim, 2016. Naujesnes B. Radvilos biografijas žr. T. W a s i l e w s k i, Zarys dziejów Bogusława Radziwiłła, Bogusław Radziwiłł, *Autobiografia*, wstępem poprzedził i oprac. T. Wasilewski, Warszawa: 1979, s. 7–99; tas pats, Radziwiłł Bogusław, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, z. 1, Wrocław etc.: 1987, s. 161–172. Taip pat žr. J. J a c o b y, *Boguslaus Radziwiłł – der Statthalter des Grossen Kurfürsten in Ostpreussen*, (*Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost-Mitteleuropas herausgegeben vom Johann Gottfried Herder-Institut*, Nr. 40), Marburg–Lahn, 1959. Ne-trukus turėtų pasirodyti Karinos Friedrich parengta monografija *The Loyalties of a Borderland Prince: Boguslaw Radziwiłł between Poland-Lithuania and Prussia 1620–1669*.

⁶ K. Z u b a, Bogusław Radziwiłł (1620–1669) – portret psychofizyczny, *Medycyna Nowożytna. Studia nad Historia Medycyny*, t. 5, 1998, nr. 1, s. 113–136; S. A u g u s i e w i c z, Śmierć Bogusława Radziwiłła – relacija o zdarzeniu i protokół sekcji zwłok z 1670, *Z dziejów kultury czasów nowożytnych. Wybór tekstów źródlowych*, red. M. E. Kowalczyk, Toruń, 2009, s. 157–175. Neseniai apie B. Radvilos sveikatos būklę ir jo mirties priežastis rašė Raimonda Ragauskienė. Žr. R. R a g a u s k i e n ė, *Mirties nugaleti nepavyko. Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pabaiga – XVII a.)*, Vilnius, 2017, p. 42–43, 59, 161, 177, 183, 213, 215, 226, 245, 575–589.

⁷ A. S a j k o w s k i, *Staropolska miłość. Z dawnych listów i pamiętników*, Poznań, 1981, s. 98–128 (skyrus *Bogusław i Anna*).

⁸ U. A u g u s t y n i a k, Instrukcja Bogusława Radziwiłła dla opiekunów jego córki Ludwiki Karoliny, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. XXXVI, 1992, s. 215–236; S. A u g u s i e w i c z, Stryj i bratanica. O małżeństwie Anny Marii i Bogusława Radziwiłł, *Między Barokiem a Oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, red. S. Achremczyk, Olsztyn, 2006, s. 356–372.

⁹ E. B a g i ņ s k a, Publiczny i prywatny wizerunek księcia Bogusława Radziwiłła w świetle jego pamiętników, *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*, red. J. Gancewski i A. Wałkowski, Olsztyn, 2006, s. 193–207; S. A u g u s i e w i c z, Z dziejów Królweva – pogrzeb namiestnika

Straipsnyje pažvelgsime į B. Radvilos asmenybę remdamiesi jo paties darytais įrašais *privačiame dienoraštyje* ir aptarsime informaciją apie B. Radvilos privatų gyvenimą. Šioje B. Radvilos įvaizdžio, atsiskleidžiančio per įrašus *privačiame dienoraštyje*, tyrimo dalyje pirmiausia aptarsime B. Radvilos pomėgius, laisvalaikio leidimo būdus, pramogas, taip pat informaciją apie jo sveikatos būklę. Bus stengiamasi patikslinti kai kuriuos istoriografijoje įsitvirtinusių teiginių apie B. Radvilos privatų gyvenimą. B. Radvilos dienoraščių ir *autobiografijos* svarba jo viešojo įvaizdžio formavimui bei viešosios veiklos tyrimams aptarta kitame straipsnyje¹⁴. Taip pat stengsimės atskleisti B. Radvilos *privataus dienoraščio*, kaip egodokumentinio šaltinio, unikalumą ir svarbą B. Radvilos asmenybės bei jo kasdienės veiklos istorijos tyrimams.

Boguslavo Radvilos *privatus dienoraštis*

Įšlikusi B. Radvilos *privataus dienoraščio* dalis apima laikotarpį nuo 1661 m. spalio 1 d. iki 1666 m. rugpjūčio 31 d. Tai nulemia ir tyrimo chronologinius rėmus. Didesnė *kanceliarinio dienoraščio* ir reikšminga *autobiografijos* dalis (vėliausia data, nurodyta *autobiografijoje*, yra 1666 m. spalio 18 d.) patenka į minėtus chronologinius rėmus, todėl gali būti pasitelkta kaip papildoma medžiaga, leidžianti palyginti asmeninius įrašus su viešam naudojimui (viešojo įvaizdžio formavimui) skirtais tekštais. *Privataus dienoraščio* medžiaga yra gerokai platesnė nei atitinkamo laikotarpio (1661–1666 m.) informacija *autobiografijoje*. Didžioji dalis *privataus dienoraščio* parašyta Karaliaučiuje, kur B. Radvila ėjo Prūsijos kunigaikštystės generalinio gubernatoriaus (kunigaikščio ir Brandenburgo elektoriaus Frydricho Vilhelmo vietininko) bei kariuomenės vado Prūsijoje pareigas¹⁵. Atrodo, kad *privatų dienoraštį* B. Radvila rašė sistemingai, nors galbūt ne visada kasdien, kelių dienų įvykius aprašydamas vienu prisėdimu. Be jokios abejonės, šis dienoraštis vėliau neredaguotas ir neperrašytas į švarraštį. Kunigaikštis stengėsi rašyti kasdien, brūkštelėdavo bent lakoniškai, kad tą dieną nieko svarbaus neįvyko. Įrašuose paprastai minimas vienas arba du tą dieną nutikę įvykiai. Tačiau nėra aišku, kokiais kriterijais vadovavosi B. Radvila, darydamas atranką. Įrašų informatyvumas bei tematikos reikšmingumas labai įvairuoja. Neabejotinai *privatus dienoraštis* B. Radvilai turėjo taikomąją praktinę reikšmę, jis primindavo apie kai kuriuos susitikimus ir įvykius, buvo pravartus aiškinantis santykius ar vykdant finansinius atsiskaitymus. B. Radvila kruopščiai fiksavo

¹⁴ E. Ba g i ņ s k a, Publiczny i prywatny wizerunek księcia Bogusława Radziwiłła w świetle jego pamiętników, s. 193–207.

¹⁵ A. K a m i e ņ s k i, *Stany Prus Książęcych wobec rządów brandenburskich w drugiej połowie XVII wieku*, Olsztyn, 1995, s. 126–127.

visų vietovių, kuriose sustodavo nakvynei ar tik pavalgyti, pavadinimus, susitikimus su svarbiausiais valstybėje asmenimis, tokiais kaip karalius, senatoriai, centriniai ar žemės pareigūnai – tiek Lenkijos, tiek LDK ar Prūsijos. Taip pat fiksavo susitikimus su savo bendradarbiais bei interesantais. Be to, *privačiame dienoraštyje* labai daug įrašų apie B. Radvilos medžiokles, dažnai pateikiamas tikslus sumedžiotų trofėjų, pvz., kurapkų ar zuikių skaičius. Daug įrašų apie sveikatos būklę, netgi apie sapnus ar nuotaiką. Minimos religinės praktikos, taip pat kai kurie tarptautinės politikos įvykiai, dažniausiai nutikę Vakarų Europoje (pvz., Nyderlanduose, Portugalijoje).

B. Radvila *privačiame dienoraštyje* itin diskretiškas. Apie moteris rašė mažai, dažniausiai minėdamas oficialius susitikimus ar oficialią korespondenciją. Išimtis – įrašai apie Oną Mariją Radvilaitę, jo globotinę, sužadėtinę, o vėliau žmoną. Tačiau ir šie įrašai labai kuklūs, nors dažnai šilti. Taip pat reikia pastebėti, kad kai kurie B. Radvilos įrašai *privačiame dienoraštyje* yra užšifruoti. Tai galėtų liudyti, kad kunigaikštis nevisiškai pasitikėjo savo aplinka arba nenorėjo palikti tokios informacijos asmenims, į kurių rankas galėjo patekti šis dienoraštis po eventualios B. Radvilos mirties. Atrodo, kad B. Radvila ir anksčiau (XVII a. šeštame dešimtmetyje) rašė dienoraštį (šiandien dingusi), o jame užfiksuota informacija galėjo būti panaudota rašant jo *autobiografiją*. Tikėtina, kad tokio pobūdžio pirminiu šaltiniu naudotasi *autobiografijoje* aprašant įvykius, nutikusius nuo 1657 m.¹⁶ Taip pat labai tikėtina, kad B. Radvila vedė savo dienoraštį ir vėliau (kitame tomelyje). Nors *privataus dienoraščio* tomelio pabaigoje kunigaikštis padėkojo Dievui, kad jam buvo leista užbaigti dienoraštį¹⁷, yra išlikęs atskiras lapas su tekstu, kuris, tikėtina, yra *privataus dienoraščio* tęsinio, šiuo metu dingusio (neiškisusio?), nuorašo fragmentas¹⁸.

Tadeusz Wasilewski nustatė, kad *privatus dienoraštis* buvo vienas iš *autobiografijos* šaltinių. *Autobiografijos* tekste jaučiama *privataus dienoraščio* įtaka, bet nėra jokios *kanceliarinio dienoraščio įtakos*¹⁹. Tai reiškia, kad *privatus dienoraštis* yra pirminis šaltinis, autentiškesnis nei *autobiografija*. Reikia tik pabrėžti, kad rašant B. Radvilos *autobiografiją* pasitelkta ne vien *privačiame dienoraštyje* esanti medžiaga. B. Radvilos parengta *autobiografija*, tokia versija, kokia išliko iki šių dienų, neturėjo būti spausdinama. Tai buvo tik gairės. Jomis turėjo vadovautis tie, kuriems buvo pavesta parengti spaudai B. Radvilos gyvenimo aprašymą. Tikėtina, kad tam buvo pasirinktas kunigaikš-

¹⁶ *Autobiografia*, s. 105.

¹⁷ *Tobie Boże wszechmogący bądź cześć i chwala, żeś mi ten diariusz w dobrym zdrowiu dokończyć dał*, 1666 m. rugpjūčio 31 d. įrašas, *Privatus dienoraštis*, p. 376.

¹⁸ Apie tai žr. *Autobiografia*, s. 106, 293. Čia pateikta nuoroda: AGAD, AR, VI, pudło nie z inventaryzowane (kartu su Jonušo ir Boguslavo Radvilų dienoraščiais).

¹⁹ *Autobiografia*, s. 105–108.

čio ilgametis patikėtinis arijonas Samuelis Pšipkovskis (*Samuel Przykowski*)²⁰, Jonušo Radvilos apologijos autorius²¹. Tačiau šio darbo nei iki B. Radvilos mirties (†1669 m. gruodžio 31 d.), nei iki savo paties gyvenimo galo (†1670 m. birželio 19 d.)²² jis taip ir nebaigė. Kur kas vėliau S. Pšipkovskio rengtas B. Radvilos gyvenimo aprašymo tekstas, perredaguotas ir išverstas iš lotynų į lenkų kalbą, tapo Antonio Poplińskiego parengto B. Radvilos gyvenimo aprašymo publikacijos pagrindu²³.

B. Radvilos *privatus dieneraštis* surašytas viename tome, įrištame odiniais viršeliais. Jis B5 formato, tome yra 385 puslapiai, pats dieneraštis baigiasi 376 puslapyje. Dabartinis odinis viršelis nėra originalus. Šalia dieneraščio pagrindinio teksto keliuose puslapiuose yra nesusijusių atskirų įrašų, daugiausia apie finansinius reikalus, taip pat užrašytų B. Radvilos ranka.

B. Radvila buvo labai svarbi asmenybė, gyvenusi istorinių lūžių laikotarpiu. Tiek jis pats, tiek istorinis laikotarpis labai domina istorikus. Turint tai galvoje, taip pat tai, kad B. Radvilos *privatus dieneraštis* yra autentiškas šaltinis be propagandinių ar panegirinių bruožų, vestas sistemingai ir jame nėra didesnių chronologinių „skylių“, turi dar ir papildomą vertę kaip vienas iš vėliau parengtos B. Radvilos *autobiografijos* šaltinių, be to, jame daug papildomos asmeninio pobūdžio informacijos bei žinių apie kunigaikščio privatų ir viešą kasdienį gyvenimą, labai keista ir sunkiai suprantama, kodėl šis dieneraštis iš esmės yra ignoruojamas istorikų tyrimuose²⁴.

Pomėgiai – biblioteka, archyvas, kunstkamera, brangenybės

B. Radvilos *privačiame dieneraštyje* yra žinučių apie pirkinius, susijusius su biblioteka ar kunstkamera, taip pat žinių apie jo asmenines dokumentų paieškas į Karaliaučių atgabentame giminės archyve.

²⁰Ten pat, p. 101–102.

²¹[Samuel Przykowski], *Apologia pro illustrissimo ac celsissimo principe Janussio Radivilio, Sacri Romani Imperii principe, duce Birsarym et Dubincorum (...) quondam palatino Vilnensi, et exercituum Ducatum Lithvani generali*. [be v. ir d.; bet ne anksčiau nei 1657 m.; spausdinta greičiausiai Karaliaučiuje].

²²*Autobiografia*, s. 103.

²³*Żywot Jaśnie Oświeconego Księcia Bogusława Radziwiłła. Z rękopismów hr. T. Działyńskiego*, wyd. A. Popliński, Poznań–Trzemeszno, 1840; taip pat žr. *Autobiografia*, s. 103.

²⁴Nors B. Radvilai ir jo gyventam laikmečiui skirta daug darbų, kurių tik nedidelė dalis buvo paminėta šio straipsnio įvade, B. Radvilos *privačiu dieneraščiu* naudojosi tik T. Wasilewskis, A. Sajkowski ir dar keli tyrinėtojai. T. Wasilewskis pasitelkė *privatų dieneraštį* rengdamas B. Radvilos *Autobiografijos* publikaciją, be kita ko, ir šioje publikacijoje esantį B. Radvilos *Itinerariumą*. A. Sajkowski rėmėsi B. Radvilos *privačiu dieneraščiu*, rašydamas skyrių (*Bogusław i Anna*) apie B. Radvilos ir Onos Marijos Radvilaitės santykius. Žr. A. S a j - k o w s k i, min. veik., p. 98–128.

Biblioteka. 1664 m. vasario 19 d. įrašė skaitome, kad B. Radvila nusipirko *Theatrum Europeum* tęsinį²⁵. Tai daugiatomis istorinis leidinys, pradėtas leisti 1633 m. Iki 1738 m. pasirodė 21 tomas. Daugelis jų buvo leidžiami ne kartą. Jis vertinamas kaip ypač svarbus Trisdešimtmečio karo (1618–1648) ir Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV epochos istorijos šaltinis. Pirmasis leidėjas buvo Motiejus Merianas Vyresnysis (*Matthäus Merian der Ältere*), garsėjęs ir kaip puikus graveris, miestų vaizdų, planų ir žemėlapių autorius. Jo ir jo sūnaus Motiejaus Meriano Jaunesniojo (*Matthäus Merian der Jüngere*, 1621–1687) kūriniai iliustravo ir *Theatrum Europeum* – iš viso jame publikuota 720 graviūrų, 120-ties autorius buvo pats M. Merianas. Po M. Meriano Vyresniojo mirties (1650 m.) leidybą tęsė jo sūnus bei kiti paveldėtojai. B. Radvila dienoraštyje nepaminėjo, kurį tomą nusipirko, tačiau žinome, kad 1663 m. pasirodė 7 tomas (*Irenico-Polemographia sive Theatri Europaei continuati Septentium: Das ist Sieben-Jährige Historisch-aufgeführte (...)*, Franckfurt am Maeyn, 1663) bei 6 tomo antrasis leidimas (*Theatri Europaei Sechster und letzter Theil (...)* *Das ist Außfuehrliche Beschreibung der Denckwuerdigsten Geschichten (...)* vom Jahr Christi 1647. biß 1651., Franckfurt am Maeyn, 1663.). Abiejų šių tomų tekstų autorius buvo J. G. Šlederis (*Johann Georg Schleder*). Nežinome, ar B. Radvilos bibliotekoje buvo visi tuo metu išėję *Theatrum Europeum* tomai (iki jo mirties iš viso išleisti 8 tomai). 1668 m. B. Radvila savo biblioteką dovanojo Prūsijos kunigaikščio bibliotekai Karaliaučiuje. Testamente (kurio turinys iki kunigaikščio mirties nebuvo atskleistas) B. Radvila pabrėžė, kad jo dovanotos knygos negali būti išvežtos į Berlyną, jos privalo likti Karaliaučiuje²⁶. Praėjus ketveriems metams po B. Radvilos mirties, šios bibliotekos bibliotekininkas Martynas Silvestras Grabe (*Martinus Silvester Grabe*) paskelbė B. Radvilos dovanotų knygų sąrašą²⁷, kurį papildė 1712 m. M. S. Grabes sūnaus paskelbtas naujas Radvilų dovanotų knygų sąrašas, tačiau juose *Theatrum Europeum* nėra. Apie Biržų Radvilų bibliotekas

²⁵ *Kupilem kontynuatię Theatri Europei*, 1664 m. vasario 19 d. įrašas, *Privatus dienoraštis*, p. 201.

²⁶ *Leguję do biblioteki królewieckiej (a nie berlińskiej) wszystkich moich foliantów*, Testament Bogusława Radziwiłła koniuszego wielkiego litewskiego, U. Augustyniak, *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim*, Warszawa, 1992, s. 205. B. Radvilos dovanotos knygos Karaliaučiuje buvo saugomos iki 1945 m., tačiau dar Septynmečio karo metu (1756–1763) bent dalis svarbių foliantų (pvz., garsi iliustruota „Radvilų kronika“ (*Радзивилловская летопись*)) 1761 m. buvo išvežti į Peterburgą kaip karo trofėjai.

²⁷ M. S. Grabe, *Catalogus librorum quarumlibet facultatum, a (...) Boguslao Radziwil (...) Electorali, quae Regimonti Borussorum est. Bibliothecae legato donatorum 1668*, Regiomonti, 1673. Elektoriaus biblioteką Karaliaučiuje papildė ir daugiau B. Radvilai bei jo dukrai priklausiusių knygų, ką matome iš 1712 m. publikuoto Radvilų dovanotų knygų sąrašo. Didelė jų dalis išleista jau po B. Radvilos mirties, o kelios – net po L. K. Radvilaitės mirties (1695 m.), pvz., 1701 m. Karaliaučiuje išleistas lietuviškas Naujasis Testamentas. Žr. M. S. Grabe [junior], *Series librorum, qui Bibliothecae in Prussia regia augmento Radziviliano, post editum hujus Anno 1673. Catalogum novi accessere*, Regiomonti: Typis Zanckierianis, 1712.

jau rašyta²⁸, tad čia tik trumpai apibūdinsime B. Radvilos 1668 m. dovanotą rinkinį. Sąrašas suskirstytas į dvi dalis: *Libri in folio* apima 290 pavadinimų, o *Libri in quarto* – 65. Pabaigoje dar atskirai išvardytos 9 pozicijos, tarp kurių yra ir knygų, ir pergamentų; iš viso 355 pavadinimai ir priedai. Šiame sąrašė daug knygų iš istorijos, geografijos, atlasų, astronomijos, medicinos, teologijos. Tarp Biblijų dauguma, suprantama, protestantiškos, bet yra ir šv. Jeronimo – viena parašyta pergamente, o kita išleista 1495 m. Niurnberge. Yra ir dvi lietuviškos knygos: Vilniuje 1600 m. išleista *Litvanica postilla super evangelia* (tai, be abejo, Jokūbo Morkūno versta ir išleista „Postilla lietuviszka, tatay est Iżguldimas prastas ewangeliu ant koźnos nedelios ir szwentes per wisus metus“) bei *Psalmi, Litvanico carmine redditi* (leidimo vieta ir metai nenurodyti).

B. Radvila Prūsijos kunigaikščio bibliotekai dovanojo ne visas savo turėtas knygas. Dalį savo bibliotekos – knygas (albumus) su pieštais Radvilų portretais, taip pat skrynią su Radvilų giminės dokumentais bei kelias kunstkameros įdomybes testamente užrašė Nesvyžiaus ordinatui LDK pakancleriui M. K. Radvilai²⁹, kad „visiems laikams“ būtų saugomi Nesvyžiuje. Tikėtina, kad bent dalį bibliotekos paveldėjo Boguslavo duktė Liudvika Karolina Radvilaitė. Suprantama, kad ne visas B. Radvilos Karaliaučiuje turėtas knygas pirkė jis – dalį bibliotekos paveldėjo, kitas knygas, taip pat anksčiau priklausiusias jo pusbroliui Jonušui, į Karaliaučių suvežė iš įvairių Radviloms priklausiusių dvarų per Respubliką XVII a. viduryje ištikusias negandas.

Kiek stebina, kad *privačiame dienoraštyje* knygų pirkimas paminėtas tik kartą, o apie tai, kad būtų kada skaitęs kurią nors knygą – nė sykio neužsiminta. Turint omenyje, kiek dėmesio dienoraštyje kunigaikštis skyrė žinutėms apie mažiau intelektualius laisvalaikio leidimo būdus – medžioklei, jodinėjimui, lošimui kortomis ar net žvejybai, gali susidaryti įspūdis, kad intelektinė veikla jį ne itin traukė. Nors teisybės dėlei reiktų pastebėti, kad

²⁸ M. J a r c z y k o w a, *Książka i literatura w kręgu Radziwiłłów birzańskich w pierwszej połowie XVII wieku*, Katowice, 1995; P. B u c h w a l d - P e l c o w a, *Książki z dziedziny architektury w księgozbiórze Bogusława Radziwiłła, Podług nieba i zwyczaju polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*, red. Z. Bania et al., Warszawa, 1988, s. 580–583. I. L u k š a i t ė, *Prywatny księgozbiór Janusza Radziwiłła (1612–1655) w Kiejdanach, Litwa w epoce Wazów*, red. W. Kriegseisen, A. Rachuba, Warszawa, 2006, s. 399–413; J. J u r k i e w i c z, *Geografia druków z biblioteki Bogusława Radziwiłła, Polska – Francja – Europa. Studia z dziejów Polski i stosunków międzynarodowych*, red. M. Forycki et al., Poznań, 2011, s. 387–406.

²⁹ *Szablę mahometańską, mieczyk książęcy, który nam przy kreacyjej naszej cesarz przypasał, oszczep tyrana cara na taweli* [? – E. B.; U. Augustyniak nuomone, čia galimai turima omenyje juosta (perpetė) (pranc. *travelle*), prie kurios kabindavo špagas, o „caras tironas“ turėtų būti Ivanas IV Rūstusis] *zasadzony, skrzyńnię z przywilejami domowi naszemu służącemi, książę kilka abrysów w których są effigies piórem rysowane przodków naszych i dzieł ich – a to wszystko niech zostawa w skarbcu nieświeskim in perpetuum*, Testament Bogusława Radziwiłła koniuszego wielkiego litewskiego, U. A u g u s t y n i a k, *Testamenty ewangelików reformowanych...*, s. 204–205.

privačiame dienoraštyje paminėtas vienas vizitas į Karaliaučiaus universitetą (akademijoje) vykusį renginį, kurio metu buvo įšventinti (?) „devyni ministrai“³⁰.

Archyvas. *Privačiame dienoraštyje* yra trys žinutės apie dokumentų paieškas archyve. Du kartus apie tai rašydamas B. Radvila dalį teksto užšifravo, iš ko galime spręsti, kad tai buvo jam svarbi informacija, kurios negalėjo patikėti net savo paties *privačiam dienoraščiui*. Senieji dokumentai buvo saugomi „skryniose“. Ir jose, kaip matome, kunigaikštis jį labai dominančių dokumentų ieškodavo pats. Pirmoji tokio pobūdžio žinutė yra apie imperatoriaus privilegijos Radviloms suradimą. Tuo B. Radvila nuoširdžiai džiaugėsi³¹. Kitas įrašas atskleidžia, kad B. Radvila „peržiūrino rokošo dokumentus“, tarp kurių rado ir jį sudominusį vekselį³² (šią informaciją užrašė 1662 m. birželio 23 d., tad jo paminėtas rokošas galėjo būti tik vienas – „Zebžydovskio“ (*rokosz Zebrzydowskiego*), vykęs 1606–1607 m., kuriame aktyviai dalyvavo ir Boguslavo tėvas Jonušas. Trečioji B. Radvilos žinutė yra apie rastą Jonušo Radvilos, neabejotinai čia turimas galvoje 1655 m. pabaigoje miręs LDK didysis etmonas, dokumentą, kurio pobūdžio taip pat nesužinojome, nes Boguslavas ir vėl panaudojo šifrą³³. Visos žinutės apie dokumentų paieškas yra iš 1662 m. (pirmasis įrašas birželio 22 d., trečiasis – liepos 12 d.). Matyt, nesuklysimė teigdami, kad tuo laikotarpiu B. Radvila „studijavo“ Karaliaučiuje skryniose sukrautą savo archyvą.

Du kartus dienoraštyje B. Radvila mini, kad siuntė į Biržus planus (*abrysų*); Biržų pilies ir arklidžių (1665 m. vasario 16 d.), dar du planus, „priklausančius Biržams“, nusiuntė 1664 m. sausio 15 d. O 1665 m. balandžio 3 d. užrašė, kad jam atsuntė jo kelių rūmų, buvusių Vilniuje, jurisdikų planus, kurie jam patikė³⁴.

Kunstkamera. Apie knygų įsigijimą B. Radvila savo *privačiame dienoraštyje* užsiminė tik kartą, o apie dovanas ar pirkinius, skirtus savo kunstkamerai, t. y. retenybių kabinetui, ar pirktas brangenybes užsimindavo gana dažnai. Tokie rinkiniai buvo populiarūs tarp XVII–XVIII a. Europos aristokratų, kartais jie išaugdavo iki namų muziejų. Juose persipindavo menas, mokslo atradimai, žinios apie gamtos pasaulį ir filosofija. Turtingos ar pilnos keistenybių kunstkamos pakeldavo savininko ar net visos jo giminės autoritetą.

³⁰ *Byłem w Akademii przy craeatyi (?) dziewięciu ministrów*, 1662 m. rugsėjo 21 d. įrašas, *Privatus dienoraštis*, p. 96.

³¹ *Przeglądałem skrzynię z przywilejami, w której znalazłem czegom szukał, to jest przywilej Ferdynanda cesarza, tamże była głmoga ojca mego, książąt sluckich, księcia pana trockiego, i księcia pana wojewody nowogrodzkiego, niemalo włożyłem do Hurynowej szkatuły*, gtlmouhhe Kmnzsuseam. 1662 m. birželio 22 d. įrašas, ten pat, p. 74–75.

³² 1662 m. birželio 23 d. įrašas, ten pat, p. 75.

³³ *Znalazłem hukmyb księcia Janusza, włożyłem go do Hurynowej szkatuły*. 1662 m. birželio 23 d. įrašas, ten pat, p. 80.

³⁴ Ten pat, p. 196, 269–270, 277–278.

Kaip teigia Teresa Sulerzyska³⁵, B. Radvilos kunstkamera Karaliaučiuje buvo sudaryta pagal tipinį tam laikotarpiui modelį. Renkami objektai buvo suskirstyti į dvi pagrindines grupes: *naturalia*, t. y. gyvūnijos, augalijos pasaulį bei mineralus ir *artificialia*, t. y. žmogaus sukurtus meniškus dalykus. Prie antrosios grupės buvo priskiriami ir paveikslai, tačiau apie savo paveikslų galeriją ar jų įsigijimą B. Radvila *privačiame dienoraštyje* neužsimena. Tačiau pasidžiaugė, pvz., tuo, kad pigiai įsigijo sidabrinį indą ir ypač, kad kurfiurstas jo kunstkamerai padovanojo dvi trumpas muškietas³⁶ (matyt, turėjo būti puošnios – kolekcinės).

Brangenybės. Apie brangenybių pirkimą B. Radvila dienoraštyje rašo dar dažniau. Žinoma, tai buvo ne paprastas „kolekcionavimas“, bet pirmiausia kapitalo investavimas. Akivaizdu, kad brangenybių turėjimas ir jų apžiūrinėjimas teikė jam didelį malonumą³⁷. Kitą kartą pasižymėjo, kad nusipirko gražią grandinėlę už 20 dukatų³⁸. Brangenybės naudotos kaip užstatas (įkaitas) skolinantis pinigus. Jos keldavo jų savininko prestižą bei sudarydavo sąlygas lengviau atlikti būtinas finansines operacijas. Todėl B. Radvila rūpinosi atgauti įkeistas brangenybes. Čia jam yra padėję ir Kėdainių miestiečiai³⁹.

Prisimintina, kad anksčiau Biržų Radvilų pagrindinė kunstkamera buvo Liubčioje. O Alantoje Kristupas II Radvila buvo įsirengęs alchemijos laboratoriją⁴⁰. B. Radvilos *privatus dienoraštis* bei kiti išlikę jo egodokumentiniai šaltiniai verčia manyti, kad LDK arklidininkas nesidomėjo šia sritimi kaip jo dėdė. Atrodo, kad kaupdamas savo rinkinius B. Radvila neturėjo kokių nors labiau apibrėžtų interesų, jo pirkiniai, taip pat įsigyjamos knygos buvo kiek atsitiktinio pobūdžio.

Pramogos, laisvalaikis

Teatras. Keletą kartų B. Radvila mini, kad buvo teatro spektaklyje. Keturis kartus (1664 m. liepos 20, 22, 25 ir 27 d. paminėjo, kad stebėjo „komedijas“ (*bylem na*

³⁵T. Sulerzyska, Galerie obrazów i „gabinety sztuki“ Radziwiłłów w XVII w., *Biuletyn Historii Sztuki*, rocz. 23, 1961, nr. 2, s. 87–98.

³⁶*Kupilem faserkę srebrną za bardzo male pieniądze, [a] kurfirst darował mi parę krótkich rusznic do kunstkamery*, 1662 m. lapkričio 10 d. įrašas, *Privatus dienoraštis*, p. 108.

³⁷*Przeglądałem szkatulę z klejnotami*, 1662 m. gegužės 19 d. įrašas, ten pat, p. 67. Dieną prieš minėjo sidabrą, atgabentą iš Gdąnsko (išpirktą?): *Pokazano mi srebro ze Gdańska*, ten pat.

³⁸*Kupilem piękny łańcuch za 20 aureos*, 1664 m. rugpjūčio 1 d. įrašas, ten pat, p. 231.

³⁹*Klejnot, który był zostawiony u pana Oziębłowskiego w sześciu tysięcy obiecal mi wrócić Benet za libertacją*, 1666 m. balandžio 6 d. įrašas (Kėdainiuose), ten pat, p. 351.

⁴⁰U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640): mechanizmy patronatu*, Warszawa, 2001, s. 346.

comedyi) Karaliaučiuje⁴¹, vieną kartą kartu su Brandenburgo elektoriumi (taip pat Karaliaučiuje) žiūrėjo namų teatro spektaklį (1663 m. birželio 4 d. Karaliaučiuje), surengtą LDK taurininko Gerharo Denhofo vestuvių proga⁴². Apie vieną iš komedijų, kurią stebėjo 1664 m. liepą Karaliaučiuje, turime šiek tiek daugiau žinių. B. Radvila savo laiške Onai Marijai užsiminė, kad žiūrėjo komediją „Blogoji Katerina“ (*Die böse Katerine*). Neabejotina, kad tai buvo vokiška Viljamo Šekspyro (*William Shakespeare*) „Užsispyrėlės sutramdymo“ (*The Taming of the Shrew*) versija⁴³.

Fejerverkai ir kiti reginiai. Nestebina, kad dienoraštyje minimi fejerverkai⁴⁴. Kiek labiau netikėtas gali būti įrašas, kad B. Radvila stebėjo šokių ant lynų (1666 m. liepos 14 d. Karaliaučiuje)⁴⁵. Teko B. Radvilai stebėti ir lokių pjūdyką. Tiesa, pats renginys organizuotas, matyt, tuo metu Karaliaučiuje apsilankiusio Brandenburgo elektoriaus pramogai. B. Radvila užrašė, kad elektorius buvo labai patenkintas⁴⁶.

Azartiniai žaidimai. Kai į Prūsiją atvykdavo elektorius, B. Radvila dažnai su juo lošdavo kortomis. Dienoraštyje apie tai užsiminė net devynis kartus. Beveik visada laimėdavo Frydrichas Vilhelmas. Sumos, kurias LDK arklidininkas pralošdavo elektoriui, buvo gana didelės, pvz., 200 dukatų (1663 m. vasario 9 d.)⁴⁷. Kitą kartą tiesiog rašė – „nuskriaudė mane kurfiurstas, lošdamas kortomis“ (1663 m. spalio 6 d.)⁴⁸, ar „lošiau kortomis, labai nesėkmingai“ (1662 m. spalio 20 d.)⁴⁹. Tiesa, kitą dieną B. Radvila „atsilošė“⁵⁰. Apie lošimą kortomis, tik jau ne su Brandenburgo elektoriumi, B. Radvila dienoraštyje rašė dar šešis kartus. Šie įrašai jau ne tokie emocingi. Matyt, ir sumos buvo mažesnės, ir nesėkmės (jei tokios buvo) ne tokios skaudžios. LDK arklidininko partneriai šiuose žaidimuose buvo Holšteino kunigaikštis (vardas nepaminėtas, valdan-

⁴¹ *Privatus dienoraštis*, p. 229–230.

⁴² Ten pat, p. 148.

⁴³ J. K o m o r o w s k i, Księcia Radziwiłła spotkanie z Shakespearzem, *Poskromienie złošnicy* w Królewcu w 1664 roku, *Pamiętnik Teatralny*, rocz. XLV, 1996, z. 3–4 (179–180), s. 423–434; A. S a j k o w s k i, min. veik., p. 113. B. Radvila teatro spektaklius buvo matęs ir anksčiau. Pvz., 1639 m. kardinolo Richelieu rūmuose stebėjo baletą *La Félicité*. 1650 m. sausio 30 d. Varšuvoje dalyvavo karaliaus rūmų linksmybėse, kurių metu jam teko pirklio vaidmuo, o karalius vaidino landsknechtą, T. W a s i l e w s k i, *Zarys dziejów Bogusława Radziwiłła*, s. 23, 46.

⁴⁴ Pvz., *Były fajerwerki różne* (1663 m. spalio 21 d. Karaliaučiuje); *fejerverk piękny się odprawil* (1665 m. gruodžio 4 d. Klaipėdoje); *wejerwerki były bardzo piękne* (1666 m. gegužės 27 d. Piliavoje), *Privatus dienoraštis*, p. 179, 323, 360.

⁴⁵ Ten pat, p. 368.

⁴⁶ *Częstowałem <...> Posłów. Po tym zaszczwano dwóch niedźwiedzi. Kurfirstrz był bardzo wesół*, 1663 m. spalio 20 d. įrašas (Karaliaučiuje), ten pat, p. 179.

⁴⁷ Ten pat, p. 135.

⁴⁸ Ten pat, p. 183.

⁴⁹ Ten pat., p. 103.

⁵⁰ Ten pat.

tysis Holšteino kunigaikštis tuo metu buvo Kristianas Albrechtas (*Christian Albrecht*), valdęs 1659–1695 m.). Su Holšteino kunigaikščiu B. Radvila lošė kortomis 1663 m. gegužės 20 d. Karaliaučiuje⁵¹. Kiti B. Radvilos paminėti jo žaidimų kortomis partneriai buvo Vilniaus kaštelionas ir Nesvyžiaus ordinas Mykolas Kazimieras Radvila ir tikriausiai jo žmona Kotryna iš Sobieskių, kurie aplankė B. Radvilą Karaliaučiuje⁵², neįvardyti B. Radvilos kompanionai Klaipėdoje⁵³, jį ten atlydėję po jo vestuvių Liepojoje (galbūt dalyvavo ir Ona Marija?). 1666 m. sausio 16 d. Tilžėje lošė⁵⁴, iš konteksto sprendžiant, su ten atvykusiu Aleksandru Mieženskiu (*Mierzeński / Mierzyński*), neseniai mirusio itin artimo B. Radvilos kliento, Ukmergės maršalo Jono Mieženskiu broliu. Vienintelį kartą B. Radvila užrašė konkretų žaidimo pavadinimą 1666 m. birželio 6 d. įrašė: Karaliaučiuje svečiuodamasis pas Tepliuvos seniūną Kreitžą žaidė *wirtschaft*⁵⁵ (lietuviškai tai būtų „ūkis“ arba moderniau – „ekonomika“). Džiaugsmą, kuriuo norėta pasidalinti dienoraščio puslapiuose, B. Radvilai galėjo sukelti ir sėkmė mažiau azartiškuose žaidimuose. 1666 m. liepos 13 d. jis užrašė, kad lankėsi prekyvietėje ir ten laimėjo dvi stiklines⁵⁶.

Alkoholis. Kaip ir daugelyje kitų XVII a. didikų dienoraščių B. Radvila savo *privačiame dienoraštyje* užsimena ir apie alkoholį bei kai kada per gausų jo vartojimą. Dienoraštis šiuo požiūriu yra kur kas informatyvesnis nei *autobiografija*, kurioje tik kartą paminėtas toks atvejis, kai LDK arklidininkas 1662 m. Volpoje kartu su kariuomenės konfederacijos tarėjais stipriai nusigėrė⁵⁷. *Privačiame dienoraštyje* B. Radvila šio nutikimo nenuitylėjo, bet aprašė nuosaikiau⁵⁸. Panaši bėda nutiko ir 1661 m. lapkričio 30 d. planuoto Vilniaus pilies šturmo išvakarėse⁵⁹. Nesaikingai pasėdėjęs su Vilniaus vaivada Povilu Jonu Sapiega, dienoraščio autorius kitą dieną jautėsi blogai, ką aprašė, pasitelkęs eufemizmą (*Nie czynilem nic przez cały dzień*)⁶⁰. Tačiau sekretorių vestas *kanceliarinis dienoraštis* informuoja, kad gruodžio 1 d. B. Radvila vis dėlto lankėsi pas karalių, bet nekaip jautėsi, ką rašantysis sekretorius susiejo su išvakarėse buvusiu

⁵¹ Ten pat, p. 145.

⁵² 1664 m. sausio 24 d. įrašas, ten pat, p. 198.

⁵³ 1665 m. gruodžio 2 d. įrašas (Klaipėdoje), ten pat, p. 322. Taip pat nurodė, su kuo žaidė kortomis, 1662 m. balandžio 20 d., kai keliavo Bresto vaivadijoje, ten pat, p. 62.

⁵⁴ Ten pat, p. 335.

⁵⁵ Ten pat, p. 361.

⁵⁶ *Byłem w kramach i wygrałem dwie szklenice*, 1666 m. liepos 13 d. įrašas (Karaliaučiuje), ten pat, p. 367.

⁵⁷ *Popiliśmy się na umór w wielkiej konfidencyjey, ale jam swego dawal wina, bo gospodarz nie miał*, žr. *Autobiografia*, s. 148–149.

⁵⁸ *Z tymiż u p. Wilczka jadłem obiad i popiliśmy się rażnie*, 1662 m. vasario 20 d. įrašas, *Privatus dieno-raštis*, p. 48.

⁵⁹ *Był u mnie Jmść p. wojewoda wileński i upilem się*, 1661 m. lapkričio 30 d. įrašas, ten pat, p. 28.

⁶⁰ 1661 m. gruodžio 1 d. įrašas, ten pat.

pokyliu⁶¹. *Autobiografijoje* ši istorija nutylėta, bet priminta, kad LDK arklidininkas gruodžio 3 d. blogai jautėsi, nes buvo išsisukęs koją⁶². B. Radvila *privačiame dienoraštyje* dar prisipažįsta, kad „stipriai gėrė“ būdamas svečiuose, kai buvo tariamasi dėl jį pakvietusių bajorų vaikų vedybų sąlygų⁶³; „gėrė“ atvykęs į Slucką⁶⁴; „gėrė visą naktį“ Karaliaučiuje, akivaizdu, kad apimtas didelio streso⁶⁵. Taip pat vieną kartą užsiminė, kad sykį ne jis, bet pas jį svečiavęsi Mieženskiai „nusigėrė“⁶⁶. Na ir be ypatingos užuojautos rašė, kad pas jį į Karaliaučių atvykęs Ukmergės pavieto pasiuntinys nusigėręs nukrito nuo laiptų⁶⁷. Žinoma – B. Radvila *privačiame dienoraštyje* nebūtinai turėjo minėti visus atvejus, kai perlenkė lazdą vartodamas alkoholį ar po to blogai jautėsi, tačiau neatrodo, kad būtų turėjęs polinkį nesaikingai vartoti alkoholį, juo labiau turėtų priklausomybę.

Jodinėjimas ir kitos pramogos. Gana dažnai minima B. Radvilos pramoga – jodinėjimas (*przejazdzka*). Septynis kartus paminėtas jodinėjimas Karaliaučiaus apylinkėse ir vieną kartą – Kėdainių. Čia B. Radvilos arklidininkas vos „nenušuko sprando“⁶⁸. B. Radvila kartais jodinėdavo prie Priegliaus ir užtrukdavo iki vakaro⁶⁹, viename įrašė pabrėžė, kad taip leido laiką po didelės audros⁷⁰. Atrodo, kad B. Radvila nuoširdžiai domėjosi žirgais. Dienoraštyje randame žinučių, kad jis vykdavo „apžiūrėti žirgų“ ir tai nebūtinai buvo susiję su noru žirgus įsigyti. Kartais panašią informaciją dienoraštyje papildė emociingi epitetai⁷¹. Bent kartą įprastą jodinėjimą iškeitė į pasivaikščiojimą sode (parke)⁷². Tai galima būtų paaiškinti jo sveikatos problemomis. Šiame sode Karaliaučiuje, „po liepa“, B. Radvila vasarą kartais maloniai pietaudavo⁷³. Dienoraštis atskleidžia

⁶¹ *Kanceliarinis dienoraštis*, I. 363.

⁶² *Autobiografija*, s. 147. Kad B. Radvilai skaudėjo „išsukta koja“ taip pat užsimenama tiek privačiame, tiek ir kanceliarijiniame dienoraščiuose: *Privatus dienoraštis*, p. 30; *Kanceliarinis dienoraštis*, I. 363.

⁶³ *Pilišmy potężnie, bylišmy na znowinach p. Sliby z panną Ostanowną*, 1665 m. kovo 10 d. įrašas, *Privatus dienoraštis*, p. 74.

⁶⁴ 1664 m. gruodžio 13 d. įrašas, ten pat, p. 252.

⁶⁵ *Jezu bądź ze mną, Jezu bądź ze mną, podpiłem przez noc, Jezu twoja laska ze mną, nie boję się zlego byś pan, byś czuwał, amen*, 1661 m. spalio 23 d. įrašas (Karaliaučiuje), ten pat, p. 18.

⁶⁶ 1666 m. sausio 12 d. įrašas, ten pat, p. 334.

⁶⁷ *Stłukł się poseł, upiwszy się spałł w gospodzie ze schodów*, 1666 m. gegužės 20 d. įrašas, ten pat, p. 363.

⁶⁸ *Wyjechałem na przejazdzkę, koniuszy mało szyję nie zlamal*, 1666 m. balandžio 9 d. įrašas (Kėdainiuose), ten pat, p. 351.

⁶⁹ *Byłem na przejazdźce i wieczerałem nad Preglem*, 1662 m. birželio 15 d. įrašas (Karaliaučiuje), ten pat, p. 73.

⁷⁰ *Jeździłem po srogim szturmie na przejazdźkę*, 1665 m. gegužės 1 d. įrašas, ten pat, p. 282.

⁷¹ *Widziałem kształtne koniki*, 1663 m. gruodžio 5 d. įrašas (Karaliaučiuje), ten pat, p. 187; *Jeździłem oglądać stado w Iwanii i widziałem 4 źrebców bardzo pięknych*, 1664 m. spalio 3 d. įrašas (Slucke, apie žirgus Ivanėje), ten pat, p. 242.

⁷² *Chodziłem do ogrodu*, 1666 m. birželio 17 d. įrašas (Karaliaučiuje), ten pat, p. 362.

⁷³ *Jadłem w ogrodzie pod lipą*, 1666 m. gegužės 29 d. įrašas (Karaliaučiuje), ten pat, p. 360.

B. Radvilos pomėgi lankytis vaizdingose vietose⁷⁴ ar stebėti gamtos reiškinius⁷⁵. B. Radvila taip pat rašo, kad kartu su kurfiurstu vyko į Tepliuvą pasižiūrėti stumbro⁷⁶. Dar viena pramoga, kurią dienoraštyje mini B. Radvila, buvo šaudymas į taikinį⁷⁷. Kartu tai buvo ir treniruotė, ir proga pademonstruoti meistriškumą, mat tokiuose šaudymuose dalyvaudavo ir Karaliaučiaus miestiečiai⁷⁸.

Medžioklė. Tikroji B. Radvilos aistra neabejotinai buvo medžioklė. Savo išvykas medžioti, taip pat sumedžiotus trofėjus ar patirtas nesėkmes dienoraštyje jis registravo taip kruopščiai, kad galima daryti prielaidą, jog tai nuosekliausiai pateikiama informacija. Visame *privačiame dienoraštyje* (1661 10 01–1666 08 31) pavyko suskaičiuoti 120 įrašų apie medžioklę (4 iš jų dėl nelabai aiškių formuluočių kelia abejonių). 17 kartų kunigaikštis paminėjo, kad medžioklės buvo nesėkmingos⁷⁹. B. Radvila medžiojo tiek esant blogam orui⁸⁰, tiek turėdamas sveikatos problemų (pvz., kitą dieną po kraujo nuleidimo⁸¹), ar negaluojuojant artimiausiems žmonėms (praėjus vos 2 dienoms po žmonos patirto persileidimo⁸²), taip pat karo žygių metu (prieš išvykstant iš Biržų šturmuoti Vilnių 1661 m.⁸³). Keliolika kartų medžiojo kartu su Brandenburgo elektoriumi. Du kartus paminėjo, kad medžiojo su sakalais⁸⁴. Medžioklės buvo pačios įvairiausios. Nuo lokių, briedžių, elnių, stirnų ar šernų, iki kiškių, bebrų, ančių, tetervinų, kurapkų ar putpelių. Trofėjų sąrašė buvo ir vilkų bei lapių. Įrašai apie sėkmingą medžioklę dažnai emociingi. Ir tai visai nepriklausė nuo sumedžiotų trofėjaus dydžio ar solidumo. Kunigaikštis neslėpdamas džiaugsmo rašė ir apie sumedžiotas kurapkas⁸⁵ ar antis⁸⁶.

⁷⁴ *Byłem solus na noc u p. Morykoniego, oglądałem miejsce, którego situs bardzo piękny*, 1661 m. lapkričio 29 d. įrašas (tarp Kupiškio ir Svėdasų), ten pat, p. 27.

⁷⁵ *Byłem w Starej Wsi, patrzalem jako się czaple legą*, 1664 m. balandžio 22 d. įrašas (*Stara Wieś* vietovė Palenkėje), ten pat, p. 212.

⁷⁶ *Wyjechałem z Kurfirsztem Jmcią w pole żubra oglądać do Tapian*, 1663 m. gegužės 4 d. įrašas (Tepliuvoje), ten pat, p. 143. Tiesa, žodžiais *wyjechałem w pole* B. Radvila dienoraštyje vadina išvykas į medžioklę, tad į Tepliuvą kartu su kurfiurstu galėjo vykti ne vien iš smalsumo.

⁷⁷ *Strzelaliśmy do celu w ogrodzie Lewnickim ir Strzelaliśmy w Knyphofie do celu i traktowało Kufirsztą miasto*, 1663 m. gegužės 7 ir 21 d. įrašai (Karaliaučiuje), ten pat, p. 144–145.

⁷⁸ *Strzelaliśmy z mieszczanami do celu w starego miasta ogrodzie*, 1663 m. balandžio 29 d. įrašas, ten pat, p. 141.

⁷⁹ Pz.: *Jeździłem w pole barzo unfeliciter*, 1662 m. sausio 15 d. įrašas, ten pat, p. 40.

⁸⁰ Pz.: *Byłem w polu w straszą niepogodę*, 1664 m. rugsėjo 2 d. įrašas, ten pat, p. 236.

⁸¹ Pz.: mini, kad jam buvo nuleistas kraujas (*puszczalem krew*) 1665 m. kovo 3 ir 4 d. (paraštėje), ir tomis pačiomis dienomis medžiojo (*Jechałem w pole do Spittelhofu bei Uszczwalem dwie świnie dzikie*), ten pat, p. 273.

⁸² 1666 m. gegužės 5 d. Ona Marija patyrė persileidimą, o gegužės 7 d. B. Radvila medžiojo, ten pat, p. 357.

⁸³ Medžiojo Birzuose 1661 m. lapkričio 19 d., prieš išvykdamas į Vilnių, į kurį atvykęs gavo karaliaus nurodymą parengti Vilniaus šturmą (maskvėnų įgula kapituliavo 1661 m. gruodžio 3 d.), ten pat, p. 27, 29–30.

⁸⁴ 1663 m. liepos 10 ir rugpjūčio 1 d. įrašai, ten pat, p. 155, 160.

⁸⁵ *Byłem w polu, ubilem sam parę kuropatw i ucieszylem się bardzo*, 1665 m. rugsėjo 9 d. įrašas, ten pat, p. 304.

⁸⁶ *Ucieszylem się bardzo w polu strzelając kaczki*, 1666 m. rugsėjo 9 d. įrašas, ten pat, p. 368.

Žuvavimas. LDK didikų žinomų įpročių ir tos epochos dienoraščių kontekste egzotiškai atrodo B. Radvilos žinutės apie „pramoginį“ žuvavimą. Vieną kartą kartu su elektoriumi gaudė žuvis Aistmarėse⁸⁷, kitą – Mikolaikuose⁸⁸, Mozūrijos ežeryne.

Sveikata. „Melancholija“. Sapnai

Sveikata. B. Radvila *autobiografijoje* tik kartą užsimena apie savo sveikatos būklę. Ir gana banalia proga, kai buvo išsiskęs koją⁸⁹. Išsamesnė informacija apie prastą jo sveikatą nebūtų derėjusi prie *autobiografijoje* formuoto bebaimio riterio, nepaisančio karo sunkumų, ir puikaus karo vado įvaizdžio. Tačiau *privatus dienoraštis* bei jo laišškai atskleidžia, kad LDK arklidininkas turėjo labai rimtų sveikatos problemų. Skaitant dienoraštį gali net susidaryti įspūdis, kad jo autorius buvo senolis, o ne vos per keturiasdešimtmetį perkopęs vyras. Dažnas įrašas, kad „blogai jautėsi“ (*miałem się źle*), gali ir nieko daugiau nereikšti, tik autoriaus polinkį į hipochondriją. Tačiau įsigilinus į B. Radvilos korespondenciją, *privatų dienoraštį*, *autobiografiją* ir jo gyvenimo aprašymą⁹⁰, tenka pripažinti, kad B. Radvilos sveikatos būklė iš tiesų nebuvo gera. O gražuolio kunigaikščio įvaizdis, įamžintas Jeremijaus Falko (*Jeremiasz Falck, Jeremias Falck*) 1654 m. graviūroje, XVII a. septintajame dešimtmetyje jau buvo tik gražus atsiminimas.

B. Radvilą vargino tiek paprasti peršalimai ar karščiavimai, tiek ir širdies bei inkstų problemos, nugaros skausmai, labai rimtos bėdos dėl akių. B. Radvilai gana dažnai būdavo leidžiamas kraujas. *Privačiame dienoraštyje* penkis kartus minimos tokios jam taikytos procedūros. Kunigaikštis net kritikavo Prūsijoje buvusius gydytojus, kad jie temoka nuleisti kraują⁹¹. Bet net ir tai ne visada gerai pavykdavę, dienoraštyje yra įrašas, kad daktaras „negalėjo surasti gyslos“⁹².

Nuolat minėjo, kad vartojo vaistus, kurių išgėręs jausdavosi dar blogiau. Kartais negalavimai užsitęsavo. Pvz., 1665 m. birželį ir liepą dėl blogos savijautos beveik negalėjo dirbti. Akių problemos buvo tokios rimtos, kad kunigaikštis net bijojo prarasti regėjimą. Paskaičius apie jam taikytus gydymo metodus, pvz., vartojo „rožinę degtinę su baltymu“,

⁸⁷ *Jeżdżiliśmy z Kurfirsztem do Karszau łowić ryby, wieczeraliśmy na okrzęcie szypra holenderskiego*, 1663 m. spalio 9 d. įrašas, ten pat, p. 173.

⁸⁸ *Nocowałem w Mikolajkach, lowiliśmy sielawy i sila ich dostano*, 1664 m. rugsėjo 14 d. įrašas, ten pat, p. 239.

⁸⁹ *Autobiografia*, s. 147.

⁹⁰ *Żywot Jaśnie Oświeconego Księcia Bogusława Radziwiłła. Z rękopismów hr. T. Działyńskiego*, wyd. A. Popliński, Poznań i Trzemeszno, 1840.

⁹¹ S. Augustowicz, *Śmierć Bogusława Radziwiłła...*, s. 164.

⁹² *Puszczałem krew, ale żyły nie znalazł*, 1664 m. birželio 13 d. įrašas, *Privatus dienoraštis*, p. 222.

nestebina, kad po to jautėsi tik blogiau. B. Radvila rašė, kaip jam pakabino ant kaklo gintarą, kad ištrauktų skystį⁹³. Nuolat pirkdavo vaistus, vaistinėse išleisdavo didžiules pinigų sumas⁹⁴, galbūt ne tik vaistams. Deja, dažniausiai nežinome, iš ko buvo pagaminti B. Radvilos minimi vaistai.

Savo sveikatos problemų, išskyrus akių ligą, kunigaikštis nepaminėjo ir labai gausioje korespondencijoje su Ona Marija. Matyt, kunigaikščio polinkis į kai kurias ligas buvo bent iš dalies įgimtas, nes ir jo tėvas buvo labai ligotas žmogus. B. Radvilos sveikatos problemos buvo tokios rimtos, kad jis svarstė apie išvyką į kurortą Spa (Belgijoje), XVII a. garsėjusį gydymosiomis vandens procedūromis. Šią savo išvyką derino su elektoriumi Frydrichu Vilhelmu, taip pat su karaliumi ir karaliene. Visi davė savo sutikimą⁹⁵. Keliauti į Spa rekomendavo gydytojų konsiliumas (1665 m. balandžio 10 d.). Tačiau planuota išvyka neįvyko, nes nesutiko jo sužadėtinė Ona Marija Radvilaitė, griežtai atkalbinėjo ir vienas artimiausių bei ištikimiausių B. Radvilos tarnų Ukmergės maršalas Jonas Mieženskis, nuogąstavęs, kad tai gali sutrukdyti planuojamoms Boguslavo ir Onos Marijos vestuvėms⁹⁶.

B. Radvilos sveikatos problemas tyrusių mokslininkų nuomone, kunigaikštį vargino daugybė ligų. Pirmiausia gonorėja, kuria, matyt, užsikrėtė jaunystėje. Po 1658 m. atliktos chirurginės intervencijos, B. Radvilos manymu, jis išgijo, bet iš tiesų liga įgavo užslėptą formą. Pasikartojančius stiprius galvos skausmus galėjo sukelti komplikacijos po galvos sužeidimo prie Prostkų (1657 m. spalio 8 d.) bei vidinės ausies uždegimas, jį ištikęs 1658 m. Žulavuose. Uždegimas galimai komplikavosi į meningitą. Dėl netinkamo gydymo B. Radvilai pablogėjo klausa. 1661 m. pabaigoje patirta kojos trauma (išsisuko), atrodo, praėjo be ilgalaikių pasekmių. Nuo 1663 m. kunigaikštis ėmėsi skūstis podagra, kuri, atrodo, nebuvo aštri. Vėliau kunigaikštis, atrodo, kentėjo dar ir nuo sėdmens nervo uždegimo. Taip pat sirgo šlapimo organų akmenlige, kuri kartais komplikavosi. Paskutinius trejus B. Radvilos gyvenimo metus jį dar vargino skausmai blužnies srityje. Taip pat jis kentėjo nuo išeminės širdies ligos, širdies nepakankamumo, kurį dar labiau komplikavo nutukimas bei aterosklerozė⁹⁷. Po B. Radvilos mirties atlikus skrodimą paaiškėjo, kad akmenligė buvo pažeidusi tulžį⁹⁸. Įrašai *privačiame dienoraštyje* dažnai patvirtina tyrinėtojų teiginius, padarytus remiantis korespondencija, *autobiografija*

⁹³ *Bursztyn do szyi przywiązano mi, żeby fluksus ściągnął*, 1665 m. balandžio 17 d. įrašas, ten pat, p. 280.

⁹⁴ *Włożyłem do Hurynowej szkatuly assignatją Kurfiszta Jmci na 400 tal[arów]. za lekarstwa w aptece*, 1663 m. vasario 10 d. įrašas, ten pat, p. 127; 1663 m. spalio 11 d. vaistinėje išleido 500 auksinų (guldenų), ten pat, p. 174.

⁹⁵ 1665 m. balandžio 24 d. ir gegužės 2 d. įrašai, ten pat, p. 281, 283.

⁹⁶ S. A u g u s i e w i c z, *Śmierć Bogusława Radziwiłła...*, s. 163.

⁹⁷ K. Z u b a, *min. veik.*, p. 118–128.

⁹⁸ S. A u g u s i e w i c z, *Śmierć Bogusława Radziwiłła...*, s. 166.

ar gyvenimo aprašymu. Pvz., 1664 m. spalio mėn. 9–10 d. būnant Slucke ir rengiantis vykti į Minsko seimelį B. Radvilai kilo rimtų problemų dėl šlapimo funkcijos (nebegalėjo šlapintis)⁹⁹. Tačiau istoriografijoje yra ir tokių teiginių, kuriais *privataus dienoraščio* įrašai verčia suabejoti. Pvz., kad 1664 m. spalio 14 d. į Minską atvykusį B. Radvilą ištiko pirmas iš dviejų jo patirtų infarktų, po kurių jis išgyveno. Krzysztofą Zuba taip interpretavo Samuelio Pšypkovskio (*Przypkowski*) parengto B. Radvilos gyvenimo aprašymo fragmentą, kuriame rašoma, kad B. Radvila du kartus pasijuto taip blogai, kad pasireiškė „apopleksijos“ simptomai, kilo rimtas pavojus gyvybei, bet nedelsiant suteikus pagalbą, jo savijauta pagerėjo¹⁰⁰. Tačiau ši informacija „gyvenimo aprašyme“ pateikta nenurodant tų priepuolių datų. Pats B. Radvila 1664 m. spalio 14 d. *privačiame dienoraštyje* tiesiog užrašė, kad atvyko į Minską, 15 d. prasidėjo seimelis, B. Radvila bajorams surengė vaišes, Žemaitijos seniūnas tą dieną buvo išrinktas seimelio „direktoriumi“, 16 d. – seimelyje diskutuota, 17 d. B. Radvila buvo išrinktas pasiuntiniu į seimą, 18 d. pietavo pas Žemaitijos seniūną, po to išvyko iš Minsko į Kaidanavą. Ir štai 19 d. Kaidanavoje pasijuto blogai (*Zostawalem w Kojdanowie i miałem się źle. P. Boże bądź dalej ze mną*). Bet jau 20 d. iš ten išvyko, 21 d. buvo Slucke, o 23 d. džiaugėsi tetervinų medžiokle¹⁰¹. Tad sveikatos problemų atsirado ne 14 d. Minske, bet 19 d. Kaidanavoje ir iš konteksto tai nepanašu į infarktą. Apie savo anksčiau patirtą „baisų paroksizmą“, po kurio gydytojai jam patarė vykti ten, kur galėtų sustiprinti sveikatą gydymosiomis vandens procedūromis, nepateikdamas tikslesnės įvykio datos kunigaikštis yra užsiminęs 1665 m. kovo 14 d. rašytame laiške¹⁰², bet iš jo sunku spręsti, ar paminėtą „paroksizmą“ galima interpretuoti kaip infarktą.

K. Zubos manymu, prastą B. Radvilos sveikatos būklę iš dalies lėmė per mažas fizinis aktyvumas¹⁰³. Tačiau *privatus dienoraštis* rodo, kad kunigaikštis dažnai keliaudavo, mėgo pramoginį jodinėjimą ir itin dažnai medžiodavo. Žinoma, ne kiekviena medžioklė turėjo būti susijusi su dideliu fiziniu aktyvumu. Tačiau susidaro bendras įspūdis, kad B. Radvilos gyvenimo būdas buvo gana aktyvus.

„**Melancholija**“. Atrodo, kad B. Radvila buvo linkęs į depresiją. Jis pats manė, kad polinkį į „melancholiją“ paveldėjo iš tėvo. Taip rašė laiškuose Onai Marijai¹⁰⁴. *Privačia-*

⁹⁹ 9. *Zachorzałem na retentiją wryny <...>. 10. Miałem się barzo i nader źle. 11. Poprawiło mi się trochę, wyjechałem, wyjechałem z Slucka na sejmik*, 1664 m. spalio 9–11 d. įrašai, *Privatus dienoraštis*, p. 243–244. Plg.: S. A u g u s i e w i c z, *Śmierć Bogusława Radziwiłła...*, s. 162.

¹⁰⁰ K. Z u b a, min. veik., p. 129. Plg.: *Żywot Jaśnie Oświeconego Księcia Bogusława Radziwiłła. Z rękopismów hr. T. Dziatyńskiego*, s. 201.

¹⁰¹ 1664 m. spalio 14–23 d. įrašai, *Privatus dienoraštis*, p. 244–246.

¹⁰² B. Radvilos 1665 m. kovo 14 d. laiškas J. Mieženskiui, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 59, p. 54.

¹⁰³ K. Z u b a, min. veik., p. 131.

¹⁰⁴ A. S a j k o w s k i, *Staropolska miłość...*, s. 121.

me dienoraštyje yra įrašų, kad kunigaikštis visą dieną praleido apimtas melancholijos¹⁰⁵, arba apie didelę melancholiją¹⁰⁶, kuri kartais tęsdavosi kelias dienas. Kartais tos „melancholijos“ priežastis nuspėjama. Pvz., vieną kartą tokia „melancholiška“ diena buvo po to, kai išvakarėse Boguslavas „nukrito nuo laiptų ir labai susitrenkė“¹⁰⁷. K. Zubos manymu, B. Radvila gyvenimo pabaigoje, ypač po to, kai 1666 m. mirė jo žmona Ona Marija, kentėjo nuo simptominės depresijos (*depresja objawowa*)¹⁰⁸.

Sapnai. *Privačiame dienoraštyje* galima rasti ir tokių asmeniškų įrašų kaip trumpi sapnų apibūdinimai. Juos galima susisteminti taip: du kartus B. Radvila mini savo „košmarus“. Abu jie buvo susiję su sveikatos problemomis. Vieną kartą sapnavo, kad iškrito du dantys ir žandikaulis¹⁰⁹. Kitas „košmaras“ buvo apie „koltūną“¹¹⁰. Vienas įrašas yra apie „negerą sapną“, kuris aprašytas šifru¹¹¹. Du sapnai apibūdinti kaip „keisti“, vienas jų „dar keistesnis“ – apie pokalbį su karaliene¹¹². Tik vienas sapnas pasižymi pozityvia emocija („linksmas“)¹¹³. Kad B. Radvila savo sapnuose kartais bandydavo įžvelgti tam tikrų likimo ženklų, patvirtina ir S. Štipkovskio parengtas kunigaikščio gyvenimo aprašymas, kuriame daug vietos skirta B. Radvilos nerimui po paskutinę jo gyvenimo naktį matyto sapno, pranašavusio priartėjusią mirtį. Kunigaikštis susapnavo, kad moteris smeigė durklu jam į krūtinę. B. Radvila papasakojo apie sapną tarnams ir paliepė skubiai grįžti į Karaliaučių¹¹⁴. Tačiau, kaip jau minėta, keliaudamas namo nusprendė dar pamedžioti kurapakas, ir po trumpos medžioklės grįžęs į karietą patyrė lemtingą širdies smūgį.

B. Radvilos *privatus dienoraštis* yra labai svarbus autentiškas istorinis šaltinis, leidžiantis geriau suprasti šio didiko asmenybę. Jis gali praversti ir platesnio pobūdžio – XVII a. LDK didikų kasdienybės ir gyvenimo būdo, jų įpročių tyrimams. Susipažinus su šios itin prieštaringos asmenybės privačiu gyvenimu, geriau suprantama ir jo viešoji

¹⁰⁵ *W melancholii dzień strawilem*, 1663 m. gegužės 28 d. įrašas, *Privatus dienoraštis*, p. 146.

¹⁰⁶ *W wielkiej melancholii strawilem dzień*, 1661 m. spalio 12 d. įrašas, ten pat, p. 15.

¹⁰⁷ *Spadlem z schodów i stuklem się barzo*, 1662 m. gruodžio 17 d. įrašas, ten pat, p. 114; *Byłem melancholiczny*, 1662 m. gruodžio 18 d. įrašas, ten pat.

¹⁰⁸ K. Z u b a, min. veik., p. 129.

¹⁰⁹ *Śnil mi się sen, że mi dwa trzonowe zęby i szczoka wypadły, Boże bądź*, 1663 m. lapkričio 22 d. įrašas, *Privatus dienoraštis*, p. 169.

¹¹⁰ *Zly mi się sen śnil o koltunie*, 1665 m. balandžio 10 d. įrašas, ten pat, p. 289.

¹¹¹ 1664 m. sausio 3 d. įrašas, ten pat, p. 194.

¹¹² 1665 m. kovo 23 ir 24 d. įrašai, ten pat, p. 276.

¹¹³ *Miałem sen pocieszny*, 1664 m. rugsėjo 20 d. įrašas, ten pat, p. 240.

¹¹⁴ *Żywot Jaśnie Oświeconego Księcia Bogusława Radziwiłła. Z rękopismów hr. T. Działyńskiego*, s. 202–204.

veikla, B. Radvilos patirtos sėkmės ar pralaimėjimai. B. Radvila atsiskleidžia kaip gana mobilus, tačiau didelių sveikatos problemų varginamas didikas. Nors nebuvo labai sveikas, aistringai ir labai dažnai medžiodavo. Jo asmenybėje derėjo to meto galingiausiems didikams įprasti pomėgiai ir gana specifiniai laisvalaikio leidimo būdai, pvz., žuavimas (nors ir nedažnas). Estetinių pasitenkinimų B. Radvila patirdavo gamtoje. Šalia viso to B. Radvila atsiskleidžia ir kaip linkusi į depresiją, dažnai netikrumo jausmo kankinama asmenybė.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

AUGUSTYNIAK, Urszula. Instrukcja Bogusława Radziwiłła dla opiekunów jego córki Ludwiki Karoliny (Przyczynek do edukacji młodej ewangeliczki w końcu XVII wieku). *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. T. XXXVI, 1992, s. 215–236.

AUGUSTYNIAK, Urszula. *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 1992.

GRABE, Martin Silvester. *Catalogus librorum quarumlibet facultatum, a (...) Boguslao Radziwil (...) Electorali, quae Regimonti Borussorum est. Bibliothecae legato donatorum 1668*. Regiomonti: Typis Friderici Reusneri, 1673.

GRABE, Martin Silvester [junior]. *Series librorum, qui Bibliothecae in Prussia regia augmento Radziviliano, post editum hujus Anno 1673. Catalogum novi accessere*. Regiomonti: Typis Zanczierianis, 1712.

Hieronima Floriana Radziwiłła diariusze i pisma różne. Oprac. M. Brzezina. Warszawa: Energiea, 1998.

Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła peregrynacja do Ziemi Świętej (1582–1584). Wyd. J. Czubek. (*Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*. t. XV, cz. II). Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1925.

Podróże litewskiego magnata do Gdańska, Człuchowa, a nawet i dalej... Fragmenty „Diariusza“ Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki“ z lat 1721, 1737 i 1752. Oprac. J. Dygdala. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii PAN, 2013.

[PRZYPKOWSKI, Samuel]. *Apologia pro illustrissimo ac celsissimo principe Janussio Radivilio, Sacri Romani Imperii principe, duce Birsarym et Dubincorum (...) quondam palatino Vilnensi, et exercituum Ducatum Lithvani generali*. [Sine loco et anno].

RADZIWIŁŁ, Albrycht Stanisław. *Pamiętnik o dziejach w Polsce*. T. I–III. Przekład i opracowanie A. Przyboś i R. Żelewski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980.

RADZIWIŁŁ, Bogusław. *Autobiografia*. Wstępem poprzedził i opracował T. Wasilewski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979.

RADVILA, Mikalojus Kristupas (Našlaitėlis). *Kelionė į Jeruzalę*. Iš lot. k. vertė O. Matusevičiūtė, spec. red. E. Ulčinaitė, įvadas – J. Kiaupienės. Vilnius: Mintis, 1990.

Żywoit Jaśnie Oświeconego Księcia Bogusława Radziwiłła. Z rękopismów hr. T. Działyńskiego. Wyd. A. Popliński. Poznań i Trzemeszno: w księgarniach Walentego Stefańskiego, 1840.

Żywot Xięcia Bogusława Radziwiłła, przez niego samego napisany. Z rękopisu wydany przez E. Raczyńskiego. Poznań: w drukarni na Garbarach, 1841.

Дыярышо князя Міхала Казімера Радзівіла, ваяводы віленскага, гетмана вялікага В. К. Літ. Пераклад і публікацыя Вацлава Арэшкі. *Спадчына*, 1994, № 4, с. 18–47; 1994, № 5, с. 37–57; 1995, № 1, с. 52–65; 1995, № 2, с. 47–76; 1995, № 4, с. 35–60; 1995, № 5, с. 135–161; 1995, № 6, с. 170–199; 1996, № 1, с. 195–223; 1996, № 2, с. 205–233; 1996, № 4, с. 219–250.

AUGUSIEWICZ, Sławomir. Stryj i bratanica. O małżeństwie Anny Marii i Bogusława Radziwiłłów. In: *Między Barokiem a Oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*. Red. S. Achremczyk. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 2006, s. 356–372.

AUGUSIEWICZ, Sławomir. *Śmierć Bogusława Radziwiłła* – relacja o zdarzeniu i protokół sekcji zwłok z 1670. In: *Z dziejów kultury czasów nowożytnych. Wybór tekstów źródłowych*. Red. M. E. Kowalczyk. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009, s. 157–175.

AUGUSIEWICZ, Sławomir. W służbie dwóch władców – rzecz o Bogusławie Radziwiłłach. In: *Między Barokiem a Oświeceniem. Sarmacki konterfekt. Praca zbiorowa*. Red. S. Achremczyk. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 2002 [druk: 2004], s. 111–120.

AUGUSIEWICZ, Sławomir. Z dziejów Królewca – pogrzeb namiestnika Prus książęcych Bogusława Radziwiłła 6 maja 1670 roku. In: *Nad Bałtykiem, Pregolą i Lyną XVI–XX wiek. Księga pamiątkowa poświęcona jubileuszowi 50-lecia pracy naukowej Profesora Janusza Jasińskiego*. Red. Z. Rondańska. Olsztyn: Pracownia Wydawnicza ElSet, 2006, s. 176–187.

AUGUSTYNIAK, Urszula. *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640): mechanizmy patronatu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2001.

BAGIŃSKA, Elżbieta. *Publiczny i prywatny wizerunek księcia Bogusława Radziwiłła w świetle jego pamiętników*. In: *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*. Red. J. Gancewski i A. Wałkowski. Olsztyn: Wydawnictwo ElSet, 2006, s. 193–207.

BUCHWALD-PELCOWA, Paulina. Książki z dziedziny architektury w księgozbiórce Bogusława Radziwiłła. In: *Podług nieba i zwyczaju polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*. Red. Z. Bania et al. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, s. 580–583.

JACOBY, Jörg. *Boguslaus Radziwill – der Statthalter des Grossen Kurfürsten in Ostpreussen. (Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost-Mitteleuropas herausgegeben vom Johann Gottfried Herder-Institut. Nr. 40)*. Marburg–Lahn: Johann-Gottfried-Herder-Inst., 1959.

JARCZYKOWA, Mariola. *Książka i literatura w kręgu Radziwiłłów birżańskich w pierwszej połowie XVII wieku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1995.

JURKIEWICZ, Jan. Geografia druków z biblioteki Bogusława Radziwiłła. In: *Polska – Francja – Europa. Studia z dziejów Polski i stosunków międzynarodowych*. Red. M. Forycki et al. Poznań: Instytut Historii UAM, 2011, s. 387–406.

KALICKI, Bernard. *Bogusław Radziwiłł koniuszy litewski. Szkic historyczny*. Kraków: Czas, 1878.

KALICKI, Bernard. *Bogusław Radziwiłł 1620–1669*. Oświęcim: Napoleon V, 2016.

KAMIENSKI, Andrzej. *Stany Prus Książęcych wobec rządów brandenburskich w drugiej połowie XVII wieku*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 1995.

KAMIENSKI, Andrzej. Nominacja Bogusława Radziwiłła na urząd namiestnika Prus Książęcych w 1657 roku. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1998, Nr. 1, s. 119–130.

KOMOROWSKI, Jarosław. Książę Radziwiłła spotkanie z Shakespearzem. *Poskromienie złoŃnicy* w Królewcu w 1664 roku. *Pamiętnik Teatralny*, rocz. XLV, 1996, z. 3–4 (179–180), s. 423–434.

LUKŠAITĖ, Ingė. Prywatny księgozbiór Janusza Radziwiłła (1612–1655) w Kiejdsanach. In: *Litwa w epoce Wazów*. Red. W. Kriegseisen, A. Rachuba. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2006, s. 399–413.

NAGIELSKI, Mirosław. Dzienniki radziwiłłowskie w zbiorach działu VI Archiwum Radziwiłłowskiego w AGAD. *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. XIII, 2001, s. 35–50.

RAGAUSKIENĖ, Raimonda. *Mirties nugalėti nepavyko. Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pabaiga – XVII a.)*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2017.

SAJKOWSKI, Alojzy. *Staropolska miłość. Z dawnych listów i pamiętników*. Poznań: Wydawnictwo poznańskie, 1981.

SULERZYŃSKA, Teresa. Galerie obrazów i „gabinety sztuki” Radziwiłłów w XVII w. *Biuletyn Historii Sztuki*, rocz. XXIII, 1961, Nr. 2, s. 87–98.

WASILEWSKI, Tadeusz. Radziwiłł Bogusław. *Polski Słownik Biograficzny*. T. XXX, z. 1. Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, s. 161–172.

WIJACZKA, Jacek. Vaterland oder Familie? Das Dilemma des Fürsten Bogusław Radziwiłł (1620–1669). *Biuletyn Polskiej Misji Historycznej*, 2013, Nr. 8, s. 75–98.

WIJACZKA, Jacek. Ojczyzna czy rodzina? Dylemat księcia Bogusława Radziwiłła (1620–1669). *Czasy Nowożytnie*, t. 28, 2015, s. 61–72.

ZUBA, Krzysztof. Bogusław Radziwiłł (1620–1669) – portret psychofizyczny. *Medycyna Nowożytna. Studia nad Historią Medycyny*, t. 5, 1998, z. 1, s. 113–136.

BOGUSLAVAS RADVILA'S IMAGE BASED ON HIS PRIVATE DIARY – HOBBIES, ENTERTAINMENT, HEALTH

Summary

ELŻBIETA BAGIŃSKA

The article offers a glance at the personality of Boguslavas Radvila (Bogusław Radziwiłł) (1620–1669), the last male representative of the Radvila Biržai branch, the Master of the Stables of the Grand Duchy of Lithuania and the Governor of the Duchy of Prussia (as of 14 October 1657), through the records in his personal diary (1661–1666). The diary contains information on B. Radvila's private life which is discussed in the article. When speaking about B. Radvila's image, which becomes obvious from the

diary records, his hobbies, spare-time activities, and entertainment preferences as well as information related to his health and character is analysed. Moreover, the uniqueness and importance of B. Radvila's private diary as an historical source in the analysis of his personality and every-day life is revealed. The preserved part of Boguslavas Radvila's private diary covers the period from 1 October 1661 to 31 August 1666, thus determining the chronological framework of this article. The material presented in the private diary is much more extensive than the information pertaining to the same period (1661–1666) contained in the published autobiography of the Duke. Most of the private diary records were made in Königsberg. Boguslavas Radvila kept his diary consistently, tried not to let a single day pass without a record, at times a very brief one. The private diary is an initial source, more authentic than the autobiography. It is free from propaganda- and eulogy-related features, contains very few chronological "gaps". Arguably, the diary has additional value as a source of the later compiled Boguslavas Radvila's autobiography. Despite the abovementioned virtues, Boguslavas Radvila's private diary has hitherto been little used in historical research. The article analyses Boguslavas Radvila's records pertaining to his library, archives, and *kunstkamera*, which at that time were located in Königsberg, and discusses the Duke's taste for accumulating valuable items. The analysed information on Boguslavas Radvila's entertainment preferences and spare-time activities includes the attended theatre performances, the viewed firework displays, and his passion for gambling, particularly card games. Information as to his alcohol consumption habits has also been discussed. Other entertainments worth mentioning include horse riding, target shooting, and fishing. The diary suggests that Boguslavas Radvila's true passion was hunting. He was so meticulous about registering the hunting trips, his trophies, and misadventures that an assumption can be made that this is the most consistent information in the diary. The total of hunting-related records throughout the diary (01/10/1661–31/08/1666) was estimated at 120. In addition, the information pertaining to Boguslavas Radvila's health was analysed. Although the diary supports the facts detectable in historiography about the Duke's serious health issues, it also lets us qualify or doubt certain propositions, e.g., that suggesting that on 14 October 1664, while in Minsk, Boguslavas Radvila suffered a heart attack. The article closes with the analysis of Boguslavas Radvila's emotional state which he himself would define as "melancholy" and very personal records describing his dreams. The conclusions drawn by the author of the article allow a better understanding of Boguslavas Radvila's personality, the contrariety between the Duke's public image and his private self, reflective of his inner world.

Gauta 2019 m. liepos mėn.
Priimta 2019 m. rugsėjo mėn.

Elżbieta Ba^gi^ńs^ka – humanitarinių mokslų daktarė, Balstogės universiteto (*Uniwersytet w Białymstoku*) Istorijos ir tarptautinių santykių skyriaus mokslo darbuotoja (adjunktė).

El. paštas: baginska@uwb.edu.pl

ORCID – 0000 0002 1819 6465